

Відгук

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора Яцишина Михайла Михайловича на дисертацію Копик Юлії Василівни «Кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства Литовського», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

У сучасній історико-правовій науці є чимало цікавих проблем, які на сьогоднішній день залишаються недостатньо дослідженими. Науковий пошук у цій сфері є завжди актуальним і корисним, оскільки він є відповіддю на запит сучасного українського суспільства до знань про історію української державності та права загалом. До таких актуальних питань відноситься проблематика кримінального права у період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського, яка ще не отримала повного висвітлення в історико-правовій літературі. Ми виходимо з того, що будь-яке історико-правове дослідження в методологічному плані повинно оптимально вирішувати проблему співвідношення історії і сучасності. В залежності від вибору об'єкта та предмета дослідження та постановки завдань залежить правильна оцінка і використання отриманих результатів. Саме ця обставина вигідно вирізняє роботу дисертанта.

Тому дисертацію Ю.В. Копик слід розглядати саме з цих позицій. У своїй науковій праці здобувач по-новому підійшла до дослідження проблематики литовсько-руського кримінального права. Особливу увагу здобувачем присвячено дослідженню кримінального права на українських землях XIV-XVI ст. через з'ясування правової свідомості, правової культури тогочасного суспільства, його розуміння стандартів моралі та правопорядку. Завдяки цьому дослідниця повно та всебічно розкрила дію кримінального права Великого князівства Литовського й особливості його застосування на українських землях. Відчувається добра школа світлої пам'яті проф. В. С. Кульчицького коли

об'єктивна складова історичної реальності не сприймається дисертантом як можливість говорити будь-що, не звертаючи увагу на саму історико-правову реальність. Тому ще раз хочу наголосити на школі та історико-правовій традиції, в межах якої формується та працює дослідник.

Ознайомлення та рецензування роботи Юлії Копик дозволяє стверджувати, що дисертант розуміє сучасну епістемологічну кризу, в яку потрапила частина науковців. До певної міри сьогодні скомпроментовано можливість історико-правового пізнання. Як зазначає проф. В. Є. Кириченко, в нашій країні воно набуло спочатку актуальності, а потім втратило довіру суспільства, стало політично заангажованим, та як не дивно, стало ще більше ідеологізованим. Хоча, з іншого боку, важливо пам'ятати, як наголошує львівський науковець Т. Андрусак, про специфіку правового феномену, яка полягає в його належності як до матеріальної, так і до духовної культури конкретного народу. З огляду на вище викладену тезу стверджуємо, що робота дисертанта є об'єктивною.

Дисертантом процес виникнення та розвитку кримінального права в Україні висвітлено у порівняльно-правовому аспекті, оскільки до матеріалів дослідження залучалися польські, німецькі, російські та інші законодавчі тексти щодо кримінальної відповідальності. Автор дослідила окремі кримінально-правові інститути литовсько-руського права за допомогою їхнього порівняння у темпоральному, просторовому та соціально-політичному аспектах. Під правовою реальністю, що впливає з тексту дисертації, автор розуміє світ права, який конструюється з правових явищ та процесів, серед яких базисними є: світ ідей - ідеї права, світ знакових форм - норми права та нормативно-правові акти, світ взаємодії між соціальними суб'єктами - врегульовані правом суспільні відносини (правове життя). Такий підхід є комплексним та є сильною стороною рецензованої роботи.

Дисертація Ю.В. Копик є завершеною, логічно побудованою та обґрунтованою працею. Отримані внаслідок даного дослідження наукові результати є новими для української історико-правової науки, мають важливе

теоретичне і практичне значення. Авторка ґрунтовно дослідила литовсько-руське кримінальне право як історико-правове явище, використавши при цьому значну емпіричну базу: велику кількість української та іноземної історико-правової й історичної наукової літератури, а також опублікованих і неопублікованих архівних джерел та інших матеріалів.

Особливо хотілося б відзначити активне використання дисертанткою фондів 25 і 28 Центрального державного історичного архіву України у м. Києві - Луцький гродський суд і Володимирський гродський суд. Тим самим дисертантка вкотре підтвердила думку про те, що Волинь у період Великого князівства Литовського становила важливий центр українського життя. Саме тут активно застосовувалися юридичні норми, здійснювалася судова практика й активна протидія злочинності.

У дисертаційному дослідженні належним чином сформульовано теоретичні положення, такі як актуальність теми, мета і завдання, об'єкт і предмет дослідження. Добре обґрунтовані хронологічні та територіальні рамки дослідження. Не викликає сумнівів наукова новизна дослідження, яка полягає у введенні в науковий обіг нових архівних матеріалів, які раніше не публікувалися. На підставі зазначених джерел авторка провела дослідження кримінально-правових норм та інститутів Великого князівства Литовського, що фіксувалися в різноманітних джерелах права. Разом з тим Ю. В. Копик підставно стверджує, що піднята нею наукова проблема вже знайшла свого дослідника. Вона знайома з останніми дисертаціями та роботами С. Кудіна, І. Старостіна, М. Єпура та інших. Тому у дисертації її увагу головним чином зосереджено на ознаках злочину, систематизації кримінально-правових норм, класифікації злочинів періоду Литовсько-Руської держави.

Структура роботи логічно пов'язана з метою, завданнями дослідження та специфікою дослідження предмету та об'єкту. Дисертант у ході виконання роботи поставила 7 об'ємних завдань, які знайомі сучасному досліднику, але потребують уточнення та залучення нових джерел. Висновкові положення сформовані у 8 блоків та відповідають поставленим завданням. Висновки

достовірні та достатньою мірою обґрунтовані. Перший розділ «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» поділяється на три підрозділи. У підрозділі 1.1 логічно та послідовно проаналізовано українську та іноземну історіографію дослідження кримінального права на українських землях в складі Великого князівства Литовського. У підрозділі 1.2 охарактеризовано джерельну базу - нормативно-правові акти, збірники документів і матеріали архівних фондів. Підрозділ 1.3 присвячено принципам і концептуальним підходам дослідження, загальнонауковим і спеціально-юридичним методам пізнання кримінального права на українських землях у складі Великого князівства Литовського. В ході ознайомлення з роботою склалось стійке переконання, що дисертант розуміє, що використання цілої низки методів дозволить їй отримати нову інформацію про поставлену проблему, заглибитись в суть явищ і процесів, розкрити закони розвитку, формування і функціонування об'єктів, які досліджуються. Центральним компонентом і основним поняттям методології даного дослідження є метод, який являє собою систему філософських, загальнонаукових і конкретно-юридичних засобів, який використовується суб'єктом пізнання в процесі виконання поставлених завдань.

- Розділ 2 «Джерела кримінального права на українських землях у складі
- Великого князівства Литовського» складається з чотирьох підрозділів, у яких з'ясовано кримінально-правовий зміст відповідних положень «Руської правди», привілеїв, Судебника 1468 р., Статутів 1529 і 1566 р., збірників магдебурзького та вірменського права, а також Привілею 1388 р. євреям. При цьому авторка звертає увагу на те, що чинні на українських землях вірменські джерела кримінального права використовували більш жорсткі юридичні засоби щодо протидії злочинності, які виражалися у суворих покараннях. Також Ю. В. Копик обґрунтовано стверджує, що кримінально-правова політика Великого князівства Литовського щодо єврейського населення українських земель містила окремі ознаки дискримінації за релігійною ознакою, що зумовлювалося, насамперед, західноєвропейським впливом на правову систему цієї держави. Даний висновок чітко корелюється із завданнями роботи, що

підтверджується висновками ряду інших авторів, серед яких відзначимо роботи М. Деткова, В. Кульчицького, С. Лазутка та ін.

Важливим для дисертаційного дослідження Ю. Копик є третій розділ «Правові основи кримінальної відповідальності на українських землях у складі Великого князівства Литовського», який складається із трьох підрозділів, у яких висвітлено поняття злочину, склад злочину, мету та систему покарань, звільнення від кримінальної відповідальності в досліджуваній період. Здобувач ретельно вивчила систему кримінального права Великого князівства Литовського, що знайшло своє відображення у вдалій структурі розділу. Використовуючи відповідний методологічний інструментарій, дисертантка охарактеризувала розуміння злочину, його суб'єктивних і об'єктивних ознак, що домінувало в українському суспільстві литовської доби. Щодо покарань було зроблено вдалий висновок про те, що основу їхньої системи в період Великого князівства Литовського становили запозичені із давньоруських юридичних джерел майнові покарання, до яких додалися фізичні, особисті немайнові та Інші покарання, запозичені з інших європейських держав і зумовлені потребами публічного управління. Важливо, що авторка наголосила на неефективності майнових покарань у протидії злочинності в період Великого князівства Литовського.

Розділі 4 «Види злочинів та їх характеристика у праві Великого князівства Литовського» складається із чотирьох підрозділів, в яких розглянуто класифікацію злочинів у праві Великого князівства Литовського та конкретні види цих злочинів - злочини державної влади, порядку управління, військової служби та судочинства; злочини проти особи та власності; злочини проти релігії та церкви. Вважаємо істотним позитивом дисертаційної праці Копик Ю. те, що в ній розмежовано поняття розбою та наїзду. Наїзд був особливо тяжкою формою корисливого злочину, оскільки він полягав не тільки у посяганні на власність, але і на здоров'я шляхти. Крім того, він завжди вчинявся групою осіб - один шляхтич нападав на дім іншого шляхтича разом із своїми слугами. Саме наїзд Д. Чаплинського на хутір у Суботові 1647 р., як

відомо, спонукнув Б. Хмельницького розпочати збройне повстання проти Речі Посполитої.

Привертає увагу і проведений Копик Ю. аналіз злочинів проти судової влади та здійснення судочинства. В залежності від суб'єкта злочину їх поділено на два види: вчинені судовими чиновниками; вчинені учасниками судового процесу. Злочини, вчинені учасниками судового процесу, класифіковано за критерієм стадії судового процесу, на якій вони вчинялися. Водночас із оформленням інституту адвокатури Статути Великого князівства Литовського встановили і кримінальну відповідальність для адвокатів за неналежне виконання ними своїх обов'язків.

У висновках авторка формулює найсуттєвіші результати дослідження, цілісно та докладно висвітлює положення новизни, пропонує зміни до чинного законодавства з врахуванням Історичного досвіду становлення та розвитку кримінального права на українських землях у складі Великого князівства Литовського. Зокрема запропоновано здійснити розширення майнових та процесуальних гарантій прав потерпілих від злочину (в т.ч. шляхом створення Державного фонду допомоги потерпілим від злочину), а також вдосконалення існуючих механізмів пом'якшення та звільнення від кримінальної відповідальності. Такі заходи дозволять, на думку автора, гуманізувати існуючий стан правового регулювання кримінальної відповідальності в Україні та наблизити його до європейських стандартів. Копик Ю.В. запропонувала внести до системи покарань, передбаченої Кримінальним кодексом України, ще один вид покарання - штраф на користь потерпілого, яке слід застосовувати до злочинця на підставі вироку суду у випадку заподіяння злочином потерпілому або особам, які перебували у нього на утриманні, моральної, фізичної або майнової шкоди.

Погоджуємось із тим, що «сучасна Українська держава повинна забезпечити оптимальний баланс серед видів покарань, їхню невідворотність і гарантувати недопустимість привілеїв у сфері кримінальної відповідальності за соціальними чи Іншими ознаками». Поступово переходячи до другої частини

опонентського відгуку в якості з'єднуючої ланки хотілось би висловити деякі міркування. Дослідження історії права, які обмежуються виключно або переважно чисто юридичними фактами, обмежені позитивістським підходом не дозволяють в повній мірі виявляти умови розвитку права як цілого. Тому сьогодні на часі роботи цивілізаційного та культурологічного трактування права в конкретний історичний період.

Попри перераховані позитивні риси дисертаційного дослідження, Існує низка дискусійних положень, які варто розглянути й обговорити. А саме:

1. У порівнянні з іншими підрозділами дисертаційної праці підрозділи 4.1 «Критерії класифікація злочинів» і 4.4 «Злочини проти релігії та церкви» є істотно меншими за обсягом (близько п'яти сторінок). Було б доцільно збільшити їхній обсяг, а за неможливості такого збільшення - включити до складу інших підрозділів.

2. Варто проаналізувати в контексті роботи Історико-кримінологічні параметри щодо предмету дослідження - рівень злочинності, її структуру, які злочини вчинялися частіше, а які - рідше у період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського. Це збагатило б дисертаційний текст і посилило б аргументацію висновків.

3. У підрозділі 1.2 доречним було зосередити більше уваги саме на неопублікованих джерелах, адже вони становлять для дисертації особливу цінність. Важливо показати значення для розкриття теми тих матеріалів, які зберігаються в архівосховищах. Крім того, у дисертаційній праці використано здебільшого матеріали Центрального державного історичного архіву України у м. Київ. Як видається, слід було скористатися також матеріалами інших архівів.

4. У тексті дисертації автор часто використовує сучасні терміни, такі як причинний зв'язок, суб'єктивна сторона, злочини проти власності тощо. Таке накладення сучасної термінології на правові відносини та правові інститути минулого видається не зовсім виправданим. Можливо, краще було б зупинитися на використанні середньовічної термінології, при цьому

роз'яснюючи зміст терміну в окремому термінологічному словнику, який міг би стати додатком до дисертації.

5. Результати дослідження добре апробовані у виданнях, які включені до переліку фахових, вони доповідались під час наукових конференцій, сама робота актуалізується уже б хоча фактом наукової дискусії. Разом з тим нам хотілось почути роз'яснення, чому хронологія публікацій автора окреслюється періодом 2007-2010 років, а останній період не настільки репрезентований.

6. Розглядаючи дисертацію як кваліфікаційну працю молодого дослідника можна зрозуміти посилання на підручники (пос. 94; 110; 111; 116; 117; 130 та ін.), але якщо мова йде про ґрунтовну наукову роботу, то вважаємо, що дані посилання є не зовсім доречними. Також автор часто змішує види джерел і безпосередньо джерела права. В цьому контексті було б доречним класифікувати їх на історичні та історико-правові. Розмежування тут достатньо зрозуміле і проходить по лінії офіційний документ держави, чи приватної особи.

7. Дисертація містить ряд додатків А, Б, В (ст. 218-220). Вони доповнюють та ілюструють аналізований матеріал. На нашу думку, потрібно уточнити джерела та підстави їх укладання. Вони є авторські, чи запозичені з інших робіт?

Разом з цим, наведені вище зауваження є дискусійними, а дослідження Ю. В. Копик є завершеною науково-дослідницькою роботою, що характеризується новизною у вирішенні питань, які є актуальними як у теоретичному, так і у практичному аспектах.

Висновки та теоретичні положення, що викладені та обґрунтовані у дисертації, істотно поглиблюють знання з історії українського кримінального права і є важливими для вітчизняної Історико-правової науки.

Результати даного дисертаційного дослідження можуть бути використані у навчальному процесі на юридичних, історичних та інших гуманітарних факультетах, а також при підготовці спеціальних курсів, підручників, навчальних посібників з історії держави і права України, кримінального права

тощо. Наведені у роботі документальні матеріали, у тому числі архівні, можуть бути використані для подальших історико-правових досліджень.

Основні наукові результати дисертації з необхідною повнотою викладено у наукових виданнях: у п'ятьох статтях, опублікованих в українських виданнях, що визнані фаховими з юридичних наук, одній статті в Іноземному періодичному юридичному виданні, а також у восьми збірниках матеріалів наукових конференцій.

Автореферат дисертації цілком відповідає її змістові та відображає основні результати дослідження.

Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що дисертація Копик Юлії Василівни «Кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства Литовського» виконана на належному науковому рівні, відповідає вимогам п. 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567. Автор даного дисертаційного дослідження Копик Юлія Василівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та Історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент-

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Східноєвропейського національного університету,
імені Лесі Українки

Яцишин М.М.

ПІДПИС *Бучаківська М.М.*
ЗАСВІДЧУЮ *М.С.*
Вчений секретар університету *Севенюк А.С.*
"04" 01 2016